

resinde öğrenciler tarafından ekilip biçilen araziler yer alır. Yakın dönemlerde açılan modern pesantrenlerde ise büyük bir cami, kütüphane, kitap satış yeri, misafirhane, oyun alanları ve diğer sosyal tesisler bulunur. Bazı pesantrenler kurucularının ölümüyle birlikte işlerliğini kaybederken bazıları mirasçıları vasıtasıyla birkaç nesil devam ettirilir.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru sömürge hükümeti tarafından modern eğitim sistemine dayanan Batı tipi okullar açılınca ya kadar Endonezyalılar'ın yegâne eğitim kurumu pesantrenlerdi. 1831 yılında Hollandalılar'ın yaptığı bir araştırmaya göre sadece Cava adasında irili ufaklı 1853 pesantren ve 16.556 öğrenci bulunuyordu. Önceleri yalnız din eğitimi veren pesantrenler, 1930'lu yıllardan itibaren yenilikçi cemiyetlerin Batı tipinde özel okullar kurmasıyla birlikte onların programlarından esinlenerek müfredatlarını geliştirmeye başladılar. 1960'lı ve 1970'li yıllara geldiğinde ise kendilerini tamamen yenilemek zorunda kaldılar. Bunda, ilköğretimin zorunlu hale getirilmesi sonucu Din İşleri Bakanlığı'nın çoğunluğu köylerde olmak üzere binlerce yeni ilkokulla medrese açmasının etkisi büyüktür. Pesantrenlerde devletin açtığı bu okullar örnek alınarak din derslerinin oranı % 30'a kadar düşürüldü ve genel eğitimin öngördüğü dersler müfredata eklendi. Modern pesantrenlerde eğitim dili olarak kültür derslerinde Endonezya dili ve Arapça, din derslerinde Arapça ve İngilizce, fen derslerinde yalnız İngilizce kullanılmaktadır. Öğrencilerin de sadece Arapça ve İngilizce konuşmaları zorunludur. Böylece bazı modern pesantrenler özel kolejlere benzer bir duruma gelmiştir. Bu arada birçok pesantren tamamen meslekî eğitime yönelerek bilgisayar, şoförlük, otomobil tamirciliği gibi kurslar düzenleyip kırsal kesimlerin kalkınmasına katkı sağlamıştır (ayrıca bk. *DiA*, XI, 199-200). Geleneksel pesantren öğrencilerinin büyük çoğunluğu eskiden erkek olmakla birlikte yakın dönemlerde kızlar için de müstakil pesantrenler kurulmuş ve kız öğrencilerin sayısında önemli artışlar kaydedilmiştir. Bazı pesantrenlerde ise kız ve erkek öğrenciler aynı sınıflarda eğitilmektedir.

Pesantrenler, bir yandan geleneksel eğitimin bazı özelliklerini muhafaza ederek klasik yapılarını korumaya çalışırken bir yandan da modern eğitim sistemine göre yeni okullar ve kurslar açmak suretiyle varlıklarını sürdürmektedir. Ancak iyi eğitim almış öğretim kadrolarının yetersizliği ve

hocaların bazı geleneksel uygulama ve düşünce tarzlarından vazgeçememeleri sebebiyle bunlar, hıristiyanların ve yenilikçi müslüman grupların kurduğu özel okullarla devlet okulları seviyesinde bir eğitim kalitesine sahip olamamıştır. Din İşleri Bakanlığı'nın verilerine göre 2000-2001 öğretim yılında ülke genelinde pesantren sayısı 11.313, öğrenci sayısı 2.737.805, Endonezya'daki yedi-on sekiz yaş arası toplam öğrenci sayısı ise 56.336.325'tir. Bu durum pesantrenlerde okuyanların oranının % 5 civarında olduğunu göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

D. Noer, *The Modernist Muslim Movement in Indonesia: 1900-1942*, Oxford 1973, s. 14-17; *Profil Pesantren* (ed. S. Prasodjo v.d.ğr.), Jakarta 1974; K. A. Steenbrink, *Pesantren, Madrasah, Sekolah: Recente Ontwikkelingen in Indonesisch Islamonderricht*, Meppel 1974; H. Mahmud Yunus, *Sejarah Pendidikan Islam di Indonesia*, Jakarta 1979; Z. Dhofier, *Tradisi Pesantren: Studi Tentang Pandangan Hidup Kyai*, Jakarta 1982; B. J. Boland, *The Struggle of Islam in Modern Indonesia*, The Hague 1982, s. 114-117; *The Crescent in the East: Islam in Asia Major* (ed. R. Israeli), London 1982, s. 150-151, 171-173, 183-186; S. Prasodjo, "The Kyai, the Pesantren and the Village: A Preliminary Sketch", *Readings on Islam in Southeast Asia* (ed. A. Ibrahim v.d.ğr.), Singapore 1985, s. 240-246; *Pesantren dan Pembaharuan* (ed. M. D. Rahardjo), Jakarta 1983; M. Ziemek, *Pesantren dalam Perubahan Social*, Jakarta 1986; T. Abdullah, "Pesantren in Historical Perspective", *Islam and Society in Southeast Asia* (ed. T. Abdullah - S. Siddique), Singapore 1986, s. 80-107; *The Impact of Pesantren in Education and Community Development in Indonesia* (ed. M. Oepen - W. Karcher), Jakarta 1988; *Islamic Civilization in the Malay World* (ed. Mohd. Taib Osman), Kuala Lumpur-Istanbul 1997, s. 156-167; L. W. C. van den Berg, "Het Mohammedaansche godsdienstonderwijs op Java en Madoera en de daarbij gebruikte Arabische boeken", *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land, en Volkenkunde*, XXXI, Batavia 1886, s. 519-555; L. Castles, "Notes on the Islamic School at Gontor", *Indonesia*, sy. 1, Ithaca 1966, s. 30-45; M. van Bruinessen, "Kitab Kuning: Books in Arabic Script used in the Pesantren Milieu", *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde*, CXLVI/2-3, Leiden 1990, s. 226-269; R. L. Winzeler, "Traditional Islamic Schools in Kelantan", *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society*, XLVIII/1, Singapore 1975, s. 91-103; İsmail Hakkı Göksoy, "Endonezya'da Din Eğitimi Kurumları ve Tarihi Gelişimleri", *Dini Araştırmalar*, V/15, Ankara 2003, s. 37-63; a.mlf., "Endonezya", *DiA*, XI, 199-200; "Pesantren", *Encyclopaedie van Nederlandsch Indië*, 's-Gravenhage 1917-39, III, 388-389; R. A. Kern, "Pesantren", *IA*, IX, 512-514; F. M. Denny, "Pesantren", *EI²* (İng.), VIII, 296-299; H. M. Federspiel, "Pesantren", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), Oxford 1995, III, 324-326; "Pesantren", *Ensiklopedi Islam*, Jakarta 1999, IV, 99-110.

PESENDİDE

(پسنديده)

┌ Türk müzikisinde bir birleşik makam. ┐

Farsça'da "beğenilmiş, seçilmiş" anlamına gelen **pesendide** kelimesi III. Selim tarafından terkib edildiği kabul edilen az kullanılan bir makamın addıdır. Rast perdesinde karar eden ve inici-çıkıcı seyir karakterinde olan pesendide makamı, yerinde yani bûselik perdesinde yer alan nişâbur makamı dizisinden bir parçanın veya nişâbur beşlisinin nevâ perdesindeki bûselik dizisinden bir parçanın, yerindeki rast veya acemli rast dizi veya beşlisine eklenmesinden meydana gelmiştir. Güçlüsü nevâ perdesi olup bu perdede genellikle bûselik çeşniysiyle yarım karar yapılır.

Bu üç dizinin meydana getirdiği pesendide makamının seyri esnasında bûselik perdesinde nişâbur veya mâhur perdesi kullanılarak inilmişse hüseyinî, düğâh perdesinde rastlı ve rast perdesinde pençgâhlı, rast dizisine geçildiğinde nevâda rastlı, segâhta segâh veya ferahnaklı, düğâh perdesinde ise uşşaklı asma kararlar yapılabilir.

Makam rast makamı gibi pest taraftan yegâh perdesine bir rast dörtlüsü olarak genişler. Bu sebeple hüseyinî-aşiran perdesinde uşşaklı, yegâh perdesinde rastlı asma kararlar yapılabilir.

Nota yazımında donanımına si için ko-
ma bemolü (segâh), fa için bakiye diyezi
(evîç) konulur ve gerekli diğer değışiklik-
ler eser içinde gösterilir. Yedeni portenin
1. aralığındaki bakiye diyezli fa (ırak) per-
desidir.

Pesendide inici-çıkıcı bir makam oldu-
ğu için seyrine güçlü nevâ perdesi civarın-
dan ve bu perdedeki bûselik veya yerin-
deki (bûselikteki) nişâbur dizilerinin ses-
lerinden başlanır. Makamı meydana geti-
ren dizi ve çeşnilerde karışık gezinilip güç-
lü nevâ perdesinde bûselik çeşnişiyile ve
nîm-hicaz perdesi yeden olarak kullanılıp
yarım karar yapılır. Bu arada gereken yer-
lerde gerekli asma kararlar da gösterilir.
Nihayet yerindeki rast dizisine geçilir ve
bu makamın özellikleri de gösterildikten
sonra rast dizi veya beşlisiyle rast perde-
sinde yedenli tam karar yapılır.

III. Selim'in ağır hafif usulündeki peş-
rev ve saz semâisiyle, "Her ne dem sâkî
elinden sâgar-ı işret gelir" mısrayla baş-
layan ağır çenber bestesi ve, "Zîver-i sîne
edip rûh-i revânım diyerek" mısrayla baş-
layan ağır semâisi, Hamâmîzâde İsmâil
Dede'nin, "Ey âfet-i can âşık-ı âzâr" mıs-
rayla başlayan yürük semâisi ve Rifat
Bey'in düyek usulünde, "Olalı endîşe-i zül-
fünle gönlüm serseri" mısrayla başlayan
düyek şarkısı bu makamın örnekleri ara-
sındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâşim Bey, *Müsikî Mecmuası*, İstanbul 1280,
s. 26; Tanbûri Cemil Bey, *Rehber-i Müsikî*, İstan-
bul 1321, s. 96; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk
Müsikîsi*, İstanbul 1933-40, I, 197-198; IV, 241-
242; Özkan, *TMNÜ*, s. 421-428; Hüseyin Sâded-
din Arel, *Türk Müsikîsi Nazariyatı Dersleri* (haz.
Onur Akdoğu), Ankara 1991, s. 204-205.

İSMÂİL HAKKI ÖZKAN

Pesendide
makamı
seyri
örneği

PEŞÂVER

(پشاور)

Pakistan'ın

kuzeybatısında tarihî bir şehir.

Afganistan sınırına çok yakın bir kesim-
de deniz seviyesinden 320 m. yükseklikte
ve Kâbil nehrinin kollarından Bara'nın sol
yakasında bulunmaktadır. Muhtemelen
milâttan önce V. yüzyılda Kuşanlar tara-
fından stratejik Hayber Geçidi'ne 16 km.
mesafede Purushapura adıyla kurulmuş-
tur. Daha önce Hint-Ârî asıllı farklı kabile-
lerin oturduğu bölgeyi Büyük İskender'in
zaptından sonra haleflerinden Seleukos I.
Nikator, Maurya İmparatorluğu'nun ku-
rucusu Chandragupta Maurya'ya (ö. m.ö.
296) terketti. Bu dönemde Budizm böl-
geye girdi ve Purushapura, Budist Gandha-
ra Krallığı'nın başşehri oldu. Bölgede hal-
kın çoğunluğunu teşkil eden Peştûnlar'ın
milâttan önce I. yüzyılda Süleyman dağ-
larından güneye ve güneybatıya inmesin-
den itibaren zamanla şehir Kâbil ve Kan-
dehar ile birlikte Peştûn kültürünün en
önemli merkezlerinden biri haline geldi.
Bölgeye İslâmiyet'in girişi IV. (X.) yüzyıla
rastlamaktadır. Gazneli Sebük Tegin, Peşâ-
ver'e kadar ilerleyerek burada İslâmiyet'in
tohumlarını atmaya muvaffak oldu (376/
986). Türkler'in bölgeye hâkim olmasıyla
birlikte Peştûnlar arasında İslâmiyet yayıl-
maya başladı. Bâbü Şah 936'da (1530) o
sırada Begram adıyla anılan şehri ele ge-
çirerek buraya bir kale inşa ettirdi; torunu

Ekber Şah, Begram adını Farsça'da "ser-
hat şehri" anlamına gelen Peşâver'e (Peş-
tûnca Pakhavar) çevirdi. O yıllarda Türkis-
tan ve Hindistan'dan pek çok ilim adamı,
süfi, tüccar, sanatkar Peşâver'e yerleşti ve
şehir Afganistan-Türkistan-Güney Asya-
Ortadoğu ticaret yollarının birleştiği bir
konumda İpek yolunun önemli kavşağı ve
farklı kültürlerin buluşma noktası olarak
gittikçe önem kazandı. Bâbürlüler zama-
nında "güller ve çiçekler diyarı" diye nite-
lenen Peşâver, Afganlı Şir Şah Sûr döne-
minde Delhi'yi Kâbil'e bağlayan yolun ya-
pılmasıyla daha da büyüdü ve hareketlen-
di. Ardından Bâbürlüler'le Safevîler'in hâ-
kimiyet mücadelesine sahne oldu. 1738'-
de İran'da Avşarlı hânedanının kurucusu
Nâdir Şah'ın eline geçti. Hindistan'ı İngiliz
işgalinden kurtarmak için bir cihad hare-
keti başlatan İsmâil Şehid ve Seyyid Ah-
med, 1825 yılında Delhi'den ayrıldıktan son-
ra bölgeye gelerek verdikleri mücadelede
büyük başarı elde ettiler ve Peşâver mer-
kezli bir hükûmet kurdular. Ancak 1834'-
te şehre hâkim olan Sihler pek çok mimari
eseri ve ünlü Şâlmâr (Şâlâmâr) bağları-
nı yakıp yıktılar. 1849'da Sih yönetiminin
sona ermesiyle İngilizler'in ilhak ettikleri
ve büyük bir askerî garnizona çevirdikleri
Peşâver, Pakistan Devleti kuruluncaya ka-
dar onların hâkimiyetinde kaldı.

1925 yılında Hayber Geçidi'ni izleyen
demiryolu hattının yapılması, altı kapılı
surlarla çevrili geleneksel bir İslâm şehri
görünümünde büyük bir ticaret merkezi
olan Peşâver'in önemini yeniden arttırdı.
Fakat burada son yarım asırda ortaya çı-
kan gelişmeler ve mülteci akını demogra-
fik ve fizikî yapıyı çok değıştirdi. Özellikle
Sovyetler'in 1979'da Afganistan'ı işgal et-
mesiyle millî direnişin yönetim merkezi du-
rumunu alan şehrin etrafına büyük mülteci
kampları kuruldu. Sovyet işgalinin 1989'-
da sona ermesine rağmen yüz binlerce
mülteci, ülkede devam eden siyasî belir-
sizlik ve iç savaş yüzünden Peşâver'de ya-

Peşâver
Üniversitesi